

socialno-političnih, svetovnonazorskih in umetnostno-estetskih nasprotij. Do individualno svoje pesniške izpovedi, v kateri bi po umetniškem zlitju nasprotujočih si moči v enoto nastala velika umetnina, ni prišlo. Prebliski takih trenutkov so opazljivi le nekajkrat. Zato je Valjavec pesnik predvsem razvojno pomemben. Nad čas se je povzpел kot utemeljitelj folklorne epike, od katere naprej je za Levstikom v osemdesetih letih zidal Anton Aškerc. Zares liričen je v nekaj kiticah, ki mu jih je narekoval intelektualni in moralni pritisk porevolucijskega časa, in v občutju domače zemlje, katere slavilec je bil. Nad vsem tem pa kraljujejo njegove legende, basni in pravljice. V njih je spojil ljudski motiv z žarečo notranjostjo umetnega pesnika, ki je bogati ljudski fantastiki vtisnil čar pristnega pesniškega vzdušja. Pri Trdini folklorno osnovo vse bolj pre-raščajo poučna in politična modrovanja. Pri Valjavcu pa je razvoj obrnjen. Njegovo individualno se vse bolj razblinja v nedoumni domišljiji sproščenosti dogajanja in v svetu ljudske pravljičnosti. S takimi obrati svojega notranjega življenja je — če gledamo zgodovinsko — obogatil slovensko književnost.

V opisanih protislovjih Valjavčeve notranjosti in njegove življenjske usode se je razkrila vsebina in so se razodele lastnosti Matijevega pesniškega snovanja. Ni bil osebnost, ki bi presenečala s širino pogledov ali globino spoznanj. V svoj pesniški svet pa je vendarle uspel vgraditi nekaj takih človeško toplih mest, ki slehernemu dovtzetnemu človeku zbuja občutek neke elementarne veličine. Razkritje te veličine v majhnem pesniku je v bistvu tisto, po čemer je Valjavec še danes živ. Zaradi nje in po njej je sestavni del v nas živeče literature, ki je zakladnica prostora in časa.

J. Roš

BESEDA O VEJICI

Kakor se zdi, da so ta vprašanja že na vse strani obdelana in zraven vsega malenkostna, je vendar gotovo, da se stavijo še zmeraj nova. Gotovo je pa tudi, da pri ljudeh, ki imajo opraviti s pisanjem, ni čutiti pravega živega razmerja do ločil. Pogosto se slišijo zahteve, naj SP postavi tako jasna, popolna in preprosta pravila, da si jih bo lahko vsakdo osvojil. Taka zahteva pa ravno kaže veliko nerazumevanje ločil, kakor da je to nekaj čisto zunanje tehničnega, ne pa prav tako zadnji odtенок jezika. Mislimo samo na Iv. Cankarja, kako mu je bila pri srcu vsaka vejica in se je tepel zanjo z uredniki. Zakaj? Zato, ker jih ni postavljajl samo mehanično, marveč po svojem osebnem razčlenjevanju jezika, stavčne celote, miselnega toka.

V prvem letniku JiS (42 sl.) je A. Bajec načel nekaj takih vprašanj. Človek bi pričakoval, da se bo zbudil živahen pomenek, toda ostalo je vse tiho. SP 1950 obravnava stavo vejice dosti nadrobno. Da bi bilo po tem letu v stavi vejic več reda, kakor ga je bilo prej, ni mogoče trditi. Nekatero napake so se mimo SP tako posplošile, kakor da je to SP na kljub.

Ko bi bilo to v spornih primerih, bi rekel: praksa je odločila. Toda dogaja se v popolnoma jasnih primerih, kjer bi moral narekovati vejico mnogo bolj jezikovni čut kakor pravila SP. Na nekatera vprašanja s tem v zvezi se mi torej zdi potrebno opozoriti.

V omenjenem članku se je Bajec lotil vprašanja vejice pri »sestavljenih« veznikih. SP 1950 obravnava to vprašanje v § 69 v točkah 4 in 5; v četrti govori o *dveh* veznikih, v peti pa o *sestavljenih* veznikih.

O *dveh* veznikih govorimo tedaj, kadar je stavek zgrajen tako, da trčita skupaj veznika dveh različnih stavkov. SP navaja primer: *Skusili ste, da, kdor se iz prvega prenagli, se kmalu upeha*. Tu sta trčila skupaj veznika *da* in *kdor*, ker je z odvisnikom izraženi osebek postavljen neposredno za *da*, ki uvaja predmetni odvisnik. Včasih so tako stavbo osebka hudo preganjali, češ da je treba osebka odvisnik postaviti šele za predmetni odvisnik, torej: *Skusili ste, da se kmalu upeha, kdor se iz prvega prenagli*. Ko bi osebek izrazili z eno samo besedo namesto s celim stavkom, bi videli, da je pravo mesto osebka samo na tem mestu, n. pr.: *Skusili ste, da se prenagljenec kmalu upeha*. Če zveza narekuje smiselni poudarek povedka *upeha*, potem je njegovo pravo mesto na koncu stavka in ga osebka odvisnik slabi, če šele za njim pojasnjuje, kdo je tisti, ki se kmalu upeha. Zato ima taka stava osebkevega odvisnika svoj smisel in je torej dana možnost, da trčita skupaj veznika dveh različnih stavkov. Vejico stavimo v takem primeru tako, kakor terja smiselna povezava stavkov. Pred *da* jo terja ločitev predmetnega odvisnika od glavnega stavka, pred *kdor* pa ločitev odvisnika druge stopnje od nadrednega odvisnika prve stopnje. Vendar se prav k tej vejici pred osebkom odvisnikom še povrnemo.

SP navaja drug primer iz Prešerna: *Živé naj vsi naródi, ki hrepené dočakat' dan, da, koder sonce hodi, prepír iz sveta bo pregnan*. Tu imamo enak primer, le da je v prilastni odvisnik, ki ga uvaja veznik *da*, neposredno postavljeno z odvisnikom izraženo prislovno določilo kraja z veznim *koder*. Primer je sicer na zunaj močno podoben prvemu, vendar toliko različen, kolikor je osebek v stavku različen od prislovnega določila v stavku. O tem kasneje. Pogosto srečujemo stavke z *da/če*, ne toliko v knjižni rabi, kolikor v govoru, n. pr.: *Le piši, da, če ne bo denarja do sobote, ne bo več stanoval pri nas*. Take zveze so zelo razumljive, ker je pogojno zvezo *Če ne bo denarja do sobote, ne boš več stanoval pri nas*, treba postaviti samo v odvisnost, n. pr. *Piši* (ali: *reci, povej, vedi* itd.), *da* + pogojna zveza kot predmetni odvisnik.

Lahko se tudi dogodi, da je kak stavčni člen izražen z odvisnikom neposredno za veznikom med istovrstnimi stavčnimi členi, n. pr.: *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla*. Tukaj veže *in* dvoje povednih določil: *Votlina je suha in tudi topla*. Neposredno pred drugo povedno določilo pa je postavljeno z vzročnim odvisnikom izraženo pojasnilo, zakaj je topla. Po obstoječih pravilih in praksi tak odvisnik oklenemo z vejicama spredaj in zadaj.

V vseh teh primerih imamo torej opraviti z dvema veznikoma, ki uvajata vsak svoj stavek ali stavčni člen in se torej ravna v ločilih vsak po svoji zakonitosti. Zato smo postavili v obeh zgornjih primerih vejico pred *da*, ker jo terja njegova vloga tu, ne pa pred *in* v tretjem

primeru, ker je ne sme biti na tem mestu; postavili smo jo pred *kdor in koder* in *ker*, ker jo terja zakonitost odvisnikov, ki jih uvajajo.

Kaj pa so potem *sestavljene* vezniki? SP to nekoliko nakazuje, ko pravi, da so dobili »pomen enotnih izrazov« in dostavlja »zlasti v začetku stavka«. Oboje je res in prav, ni pa še popolno. Saj je med zglede zašel pod točko 4 celo zgled, ki ne sodi tja. Poglejmo primer, ki je popolnoma jasen: *Denar je moj, in vendar ga ne morem terjati*. Tu imamo dva stavka v protivnem razmerju, zvezana sta pa z dvočlenskim veznikom *in vendar*. To nista veznika dveh različnih stavkov, marveč en sam dvočlenski veznik z enotno vezno vlogo. Gre zdaj za to, da določimo pravo vrednost tega veznika, ker je od nje odvisno ločilo pred njim. Veznik *in* je sam zase vezalnega značaja in izključuje vejico. Veznik *in vendar* pa je protivnega značaja in jo terja. Kaj torej? Poskusimo v stavku opustiti *in*: *Denar je moj, vendar ga ne morem terjati*. Stavčni smisel se bistveno ni spremenil, izgubil je morda le nekaj moči v izrazu protivnosti. Kaj pa, če opustim *vendar*: *Denar je moj in ga ne morem terjati*. V tej obliki stavek nima pravega smisla. Kakšna je torej vloga tega *in*? Strnil se je z *vendar* v enoten protivni veznik ter mu s svojo vezalnostjo, ki z njo še močnejše kaže na to, kar trdi prejšnji stavek, še poudaril nasprotje. Zato je seveda treba staviti ločilo pred enoten dvočlenski veznik po vlogi njegove protivnosti. Kakor je to razvidno in občutno iz stavčne melodije, je *vendarle* res, da pred *in vendar* kar dosledno nihče več ne piše vejice. Tukaj jo stavčna melodija terja tako izrazito, da bi jo moral vsakdo staviti, naj bi jo tudi SP prepovedoval, nikar, ko jo ukazuje pod *vendar* v slovarju (850). Mislim, da je s tem jasno, kaj je sestavljeni ali veččlenski veznik: to je iz več členov (besed) sestojč večniški izraz z enotno vezno vlogo, ki uvaja v en sam stavek.

Ker smo že pri *in vendar*, pogledjmo nekaj primerov, da se prepričamo, ali je res zmeraj protivnega značaja ali ne. Tisti *in* spredaj pa moti po vrsti vse, da predenj ne stavijo vejice, ker je pač pred *in* ne stavimo. Tudi zgoraj navedeni primer je nima tam, od *koder* je zgled vzet (Bevk, Izbr. sp. I, 328). *Črni piščanec z materjo in vendar brez matere* (r. t. 136). *Ljudje zmagujejo nad temo in vendar padejo navadno nazaj vanjo* (r. t. 37). *Burja je huda prikazen in vendar ima malo pravcatih sovražnikov* (H. Dolenc, Izbr. sp. 116). *Človek bi ne verjel in vendar je res* (J. Trdina, ZD IV, 252). *Tako na kratko in vendar silno nam noben pesnik ni znal srca ganiti* (J. Trdina, ZD V, 327). Prav poučen je tale zgled iz istega dela v presledku nekaj strani: *Strašen je evangelij svobode in vendar pravičen* (J. Kozak, Stezice 121). *Niti en atom obtožbe ni obveljal. In vendar nisem vplival jaz na to* (r. t. 137). Piko torej lahko postavim med oba dela, vejice pa ne!

Zglede bi lahko kopicil po mili volji, povsod je ista izrazita protivnost. Povsod zraste stavčna melodija pred veznikom *in vendar* v izrazit vrh, se ustavi za trenutek in se potem z istega viška spusti proti koncu. *Denár je mój / in vendar ga ne mórem terjati*. Vezalni *in* ima čisto drugačno melodijo: *Denar je moj in ga bom terjal*. Pa še tu ima *in* nekaj posledičnega v sebi.

Kako je potemtakem mogoče, da je tako dosledno izginila vejica pred *in vendar*? Pohujšati jih ni mogla nemščina, ki pred *und doch* ne

samo po pravopisnih pravilih, marveč tudi v praksi stavi vejico, prav kakor francoščina pred *et pourtant*. Pohujšal je sam nesrečni *in*, ko je pa vendar prvo — za marsikoga skoraj edino — pravilo pravopisa to, da pred *in*, *pa*, *ter* vejice *ne* stavimo. Če je tako, je to žalostno spričevalo za pisatelje, da jim narekuje ločila tak mehanizem, ne pa živi čut za smisel in stavčno melodijo. Če naj bi se SP oziral na splošno rabo, bi moral to smiselno in melodično utemeljeno vejico odpraviti; to pa bi pomenilo odmik od dejanskega govora in pravilnega branja, zato SP mora vztrajati, da je pred dvočlenskim protivnim veznikom *in* vendar treba pisati vejico, pa naj jo pišoči svet še tako zanemarja in prezira.

Ni pa povsod tako lahko ločiti dveh veznikov od sestavljenega ali veččlenskega. To dokazuje zgled, ki ga navaja SP pod točko 4 za zgled dveh veznikov: *Medveda je priklenil k skladanici in, ko je spet prišel divji mož, sta se sprijela*. Tu imamo tri stavke: 1. *Medveda je priklenil* (os.: x) *k skladanici* — 2. *ko je divji mož spet prišel* (os.: divji mož) — 3. *sta se sprijela* (os. najbrž: divji mož in medved, čeprav slovnično ni nujno, lahko bi bil tudi x in divji mož). Kam torej sodi tisti *in*, kaj veže? Po tem, kakor je postavljena vejica zgoraj in v SP, naj bi vezal oba glavna stavka: *Medveda je priklenil k skladanici in... sta se sprijela*. V taki obliki nam je povsem jasno, da je zveza nesmiselna, saj ne vemo, kdo se je sprijel: ali medved in skladanica, ali x in medved ali x in skladanica itd. Ker ima vsak teh treh stavkov svoj osebek, jih sploh ni lahko vezati z vezalnim *in*. Čisto lahko pa bi napisal stavek tudi takole: *Medveda je priklenil k skladanici. In ko je spet prišel divji mož, sta se (z medvedom) sprijela*. V tej obliki je misel prav tako razumljiva (čeprav nerodno izražena) kakor v enako nerodnem trozložnem stavku. Kakor hitro pa pred tak dvočlenski veznik lahko postavimo piko in začnemo z njim nov stavek, je to najzanesljivejše znamenje, da nimamo opraviti z dvema veznikoma dveh različnih stavkov, marveč z enim samim dvočlenskim veznikom z enotnim pomenom. Zgornji poskus, da bi z *in* zvezali oba glavna stavka, je pokazal, da je drugi glavni stavek brez časovnega odvisnika pred seboj nerazumljiv, da torej ni zasnovan kot enota s prvim glavnim stavkom, marveč šele kot dopolnilo k časovnemu odvisniku. Veznik *in* ima tu le zelo splošno vezalno vrednost, kakršno ima lahko tudi v začetku stavka ali celo odstavka, v splošnem nakazujoč zvezo z vsem, kar je spredaj. Prav lahko bi ga zamenjali z *nato*, *po vsem tem* ipd. Vse to nam kaže, da je *in* tukaj res dvočlenski veznik z enotno časovno vezno vrednostjo; zato stavimo predenj ločilo, kakršno terja njegova vezna vrednost, to se pravi vejico, ker je podredni veznik časovnega odvisnika. Takó redno tak veznik tudi govorimo; ustavimo se *pred in*, ne pa *za* njim *pred* ko. Tako govorimo ne le na začetku stavka, marveč tudi sredi stavka. Zato je tisti dostavek v SP, kakor da je pri takih dvočlenskih veznikih kak razložek na začetku stavka in v sredini, nepotreben in celo zavaja v zmoto, kakor da je v sredi stavka drugače.

Da je naša analiza pravilna, nam dokazuje tudi nekdanja stava vejice pred takim dvočlenskim veznikom, naj se tudi začenja z *in*. H. Dolenc v LZ 1903 in v Izbr. spisih redno piše vejico pred *in*: *Privzdignem puško, in ko je prišel (jelen) kakih 30 korakov vstric mene, sem mu nameril naravnost na pleče in stisnil* (IS 78). *Le malo sem obstal, in ko je*

izginil, sem šel pogledat na strel (IS 78). Kar začujem rohnenje pod seboj, in ko pogledam dol, zapazim medvedko z dvema mladičema (IS 79). Ne boš me ne, in ako se še tako zaganjaš, na tla me ne spraviš (IS 115). Kuna mora pri vrhu ven skočiti, in ko to stori, jo pobijemo s streli (IS 107). Tako kar dosledno. Zakaj tako? Ali ne veže morda tukaj in vendarle obeh glavnih stavkov? Poglejmo nekaj primerov! Če pri prvem stavku zvezemo oba glavna stavka z *in*, dobimo: *Privzdignem puško in sem mu nameril naravnost na pleče in stisnil, ko...* Smiselno je ta zveza seveda dana, ne pa oblikovno. Da prvi in drugi glavni stavek nista bila spočeta kot neposredna celota, zvezana z veznikom *in* — kakor n. pr. *sem nameril... in stisnil* — nam priča že sprememba časovne oblike: pripovedni dovršni sedanjik *privzdignem* proti dovršnemu preteklemu času *sem nameril*; ko bi bila oba stavka spočela ista oblikovna zveza, bi rekel: *privzdignem puško in... mu namerim...* ali pa: *privzdignil sem puško in... mu nameril...* Dà, veznik *in* terja celo, da ne ponavljamo pomožnika pri drugem povedku; če ga ponovim, je znamenje, da je oblikovna enota vezanja nekje pretrgana. Zato je tudi v drugem stavku taka zveza izključena: *Le malo sem obstal in... sem (!) šel pogledat na strel.* Tako delitev stavka bi lahko napravili v vseh primerih in povsod dokazuje, da drugi glavni stavek ni bil oblikovno spočet hkrati s prvim glavnim stavkom, marveč kot miselna in oblikovna celota z odvisnikom, tisti *in* pa opravlja zelo splošno opozarjanje na prejšnja dejanja. Da je to res, nam pričajo posebno zgovorno primeri, v katerih imamo v drugem glavnem stavku prislovno odnosnico k vezniku v odvisniku, n. pr.: *Brez zastave ni prav hude burje, in ko se že zastava pogubi in postanejo vrhovi jasni, takrat odneha silovitost burje* (H. Dolenc, IS 133). *Megle se pomičejo proti jugozahodu in postajajo čimdalje bolj svetle in redke, in kadar se poprimejo le najvišjih vrhov in se iz njih trgajo...*, *takrat so pravi znaki za hudo burjo* (r. t. 132). Nesmiselno je vezati, n. pr.: *Brez zastave ni prav hude burje in takrat odneha silovitost burje...*, pač pa bi bilo čisto dobro: *Brez zastave ni prav hude burje. In ko (ali: Ko pa ipd.) se že zastava pogubi in postanejo vrhovi jasni, takrat (ali: tedaj) odneha silovitost burje* (smiselno bi bilo boljše: *tedaj silovitost burje odneha*). Tu imamo torej povsod opraviti z veččlenskimi veznikom z enotno vezno vrednostjo odvisnika, zato je povsod pravilna vejica pred njim, čeprav je prvi člen veznika *in*.

Zadnjih 20 let pa je v tem pogledu vedno večja zmeda in vejica gine izpred veččlenskih veznikov, ki imajo za prvi člen *in*. Od kod izvira ta razvada, mi ni prav jasno. Morda je nekaj krivde v usodni tiskovni napaki v SP 1935, ki v § 41 navaja tudi tale primer: *V svoji neizkušeni poštenosti si je mislila da, če se sama ne briga po nepotrebnem za druge, jo bodo pustili tudi drugi pri miru.* V tem primeru je na koncu vrstice pred veznikom *da* odpadla vejica, prostor zanjo je še viden, vejice pa ni. Toda da bi ena sama takale napaka mogla povzročiti celo povodenj, je le težko verjeti. Pa naj bo že tako ali drugače, vsekakor je res, da danes le še redko naletite na ločilo pred takimi vezniki, katerih prvi člen je *in* (*in/ko, in/če, in/ako, in/ker* ipd.). Tu sta najbrž na delu dve pravili: 1. da pred *in* vejice ne stavimo, 2. da na začetku stavka pri takih veznikih ne stavimo vejice pred *ko, če, ako, ker* itd. (kakor izrecno uči SP 1950

v § 69, 5). Tako se je praksa prenesla tudi v sredo stavka; pred *in* je ne stavijo, ker je tako splošno pravilo, pred drugi člen pa zato ne, ker te svari pred njo v začetku stavka. Tako vejica gine pred časovnimi, pogojnimi, vzročnimi, oziralnimi podrednimi vezniki, če je njihov prvi člen *in*. Tako beremo kar redno: *Ne bom opisoval človeka in njegovega srca in če bom opisal greh, mu bom s prvo besedo že začrtal kazen* (Bevk, Izbr. sp. I, 302). *Dà, sedem jih je šlo in ko je bilo ostalih šest še majhnih, ji je mož zbolel za jetiko* (Naši razgl. IV, 21, 516c). *Skozi umazano okence je bilo videti žalostno daljavo neba in če so bili na nebu oblaki, si imel vtis, da so to zelo obrabljeni, stari oblaki...* (r. t. 21, 516c). *Krčevito stisnem iglo in ko vpraša po mojem delu in moji družini, se sklonim globlje nad ploščo* (r. t. 24, 599c). *Gozd so sestavljale velike drevesaste rastline in kakor hitro smo se potopili pod njegove mogočne oboke, mi je oko takoj ugotovilo značilno usmerjenost njihovih vej* (J. Moder-Verne, 20.000 milj pod morjem I, 130). *Ljudje so že vstali in ko so začutili bobnenje, ... so odhiteli na vrtove* (Borba 29. VI. 1953, str. 3č).

Zgledov bi lahko naštevali po mili volji, toda razmerje se ne bi spremenilo, kakor da je vejica res neupravičena ali njena stava na takem mestu prepovedana. Včasih resda naletiš na stavek, kjer bi smiselno *in* mogel vezati oba glavna stavka, toda oblika stavkov kaže, da nista spočeta v glavi kot enota, n. pr.: *Ali nisi udaril na tipke klavirja in ker nisi našel sozvočja, si umrl sam v sebi* (Bevk, IS I, 318). Ker je obema glavnima stavkoma skupen isti osebek, bi tu smiselno lahko vezali oba stavka z *in*; toda kakor hitro bi ju vezali z *in* v miselno enoto, bi moral odpasti v drugem stavku pomožnik *si*: *Ali nisi udaril na tipke klavirja in (si) umrl sam v sebi, ker nisi našel sozvočja*. Pa prav ta *si* to zvezo preprečuje, medtem ko ga zveza z odvisnikom terjaja. Podobno v stavku: *Potem pa je molče obesil bič nazaj in ne da bi bil kaj rekel Andrašu, je stopil v hlev* (F. Godina, NS 1951, 115). *Dekle se je nagnilo med oseke in ko je vodo zajemalo, se je zravnalo* (r. t. 107). V tem stavku tudi jasno vidimo, kako šibka je vezalna moč veznika *in*, saj ima v tem primeru bolj protivno kakor vezalno vrednost: *Dekle se je nagnilo med oseke in (pa, toda, a) se (je) zravnalo, ko je zajemalo vodo*. Tak *in* sam zase terjaja vejico, ker ima protivni pomen, kolikor ga je v takem pomenu sploh mogoče uporabljati. Pregledujemo *in* v teh veznikih še tako natančno, zmeraj se nam bo odkrilo, da pravo vrednost dobiva tak veznik od drugega veznika in da mu je *in* popolnoma podrejen le kot opozorilo na to, da se je spredaj že nekaj zgodilo, nima pa pravega vezalnega značaja. Zato je podobno kakor pri *in vendar* tudi tu le nekaka okrepitev pravega veznika.

Tako so take zveze čutili v slovenskem pisanju že zelo zgodaj. Naj navedem samo en primer. V prevodu Nove zaveze 1925 beremo pri Luku 24, 22—23: *Pa tudi nekatere žene izmed naših so nas ostrašile; šle so namreč zarana h grobu, in ko niso našle njegovega telesa, so prišle in rekle...* Pri Japlju imamo v Listih in evangelijih (1787): *So našs pak tudi ene Shene teh nashih vstrafhile, katere so per pokopalishki pred dnevam bile. Inu ker niso njegoviga telesa neshle, so prihile inu rekle...* V prvem primeru imamo vejico, v drugem piko, oba prevajalca sta torej dobro čutila, da *in* nima tukaj kar skoraj nobene vezalne moči, bolj posledično ali vzročno, saj bi ga po smislu prav lahko zamenjali s *pa*: ... ko

pa niso našle . . . , Ker pa niso . . . Dalmatin je prvotno deležniško zvezo razrešil drugače: *Nas fo tudi pretrafhile ene Shene téh nashih, katere fo sguda bile pèr Grobu, inu néso nashle njegoviga telefa, te fo prihile inu pravio . . .* Za njim ima tako Čandek in nasledniki; pa tudi za Japljem nasledniki niso sprejeli njegovega besedila, tako se je Burger vrnil skoraj po besedi k Dalmatinu: *Pa tudi ene shené nashih fo nas oftrafhile, ktere fo bile pred dnevam per grobu, in niso nashle njegoviga telefa, ter fo prihile in rekle . . .* Ko bi in ne bil tesno povezan v pomensko enoto z ostalimi členi takega veznika, bi ga ne mogli tako pogosto srečevati na začetku stavka in celo odstavka.

Kadar vežeta dva veznika vsak svoj stavek, je izgovor čisto drugačen. V stavku *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla zraste melodija na in*, med vsem trajanjem odvisnika melodija poteka nekako na enaki ravni pod prejšnjo višino, da se potem zopet povzpne na prvotni višek in se spusti h koncu: *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.*

Konec prihodnjic

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD VODNIKOVEGA TRGA DO TRGA REVOLUCIJE

Del trga pred nekdanjim licejskim poslopjem se je imenoval Šolski trg, pozneje Valvazorjev trg, od leta 1889 pa *Vodnikov trg*. V hiši št. 3 (vogalna hiša na Študentovsko ulico št. 2) je prebival čudaški učenjak dr. Jaka Zupan, profesor teologije in sodelavec Kr. Čbelice.

Na Vodnikovem trgu v hiši št. 5 v pritličju je stanoval Ivan Cankar, ko je prišel v prvi razred realke jeseni leta 1888. Mati mu je našla stanovanje tu pri »stricu Šimnu«, očetovem po pol bratu, ki je bil uradni sluga pri okrajnem glavarstvu. Ker pa mati ni mogla redno plačevati mesečne najemnine 10 gld, je stric nagnal nečaka ob novem letu. Ivan je pribežal vrn premražen in sestradan domov na Vrhniko in se ni več nameraval vrniti v Ljubljano v šolo, ker je bil ves zagrenjen zaradi tetinega očitanja revščine. Toda mati, ki je bila v materinski ljubezni močna, da bi sinu »premaknila Ljubljanski hrib, če bi mu preveč tiščal na Močilnik«, je z vero v sina premagala tudi to nesrečo in mu našla novo stanovanje (na Poljanskem nasipu).

Ciril-Metodova ulica št. 7. Tu je od aprila 1866 do božiča 1868 prebival pri kanoniku dr. Jan. Zl. Pogačarju Fran *Levstik*, ko je zbiral, študiral in urejal slovarsko gradivo za slovensko-nemški slovar. To delo se je vleklo že od Valentina Vodnika sem; gradivo so dalje nabirali študentje v licejki pod različnimi uredniki, a slovar nikakor ni mogel dozoriti. Za delo se je zavzel škof Wolf in ga materialno podprl. Zaupal je leta 1854 sestavo nemško-slovenskega slovarja Mateju Cigaletu, ki je to delo potem dokončal še do Wolfove smrti (1859) in je slovar naslednje leto izšel kot »Wolfov nemško-slovenski slovar«. Wolf je v testamentu volil veliko vsoto tudi za drugi, slovensko-nemški slovar. Deželni odbor je

harici je imela prenočišče pesnikova sestra Lenka; od tod so njeni spomini na brata pesnika iz ljubljanskih časov, kakor jih je narekovala v zapis msgr. Tomu Zupanu. Hiša je ohranila v glavnem svojo nekdanjo podobo, le da je za eno nadstropje vzdignjena.

Na zgornjem koncu Trga revolucije zapira ta največji ljubljanski trg imponantna in arhitektonsko tudi v prostoru najlepše postavljena uršulinska cerkev, sezidana v letih 1718 do 1746, opremljena z Robbovim marmornim oltarjem in nekaterimi Langusovimi slikami. Cerkev stoji natančno na zasutem nekdanjem emonskem jarku, ki je segal do današnje Prešernove ceste. Samostan zraven je bil sezidan nekaj let poprej. Danes sta v poslopju »Sedma gimnazija« in »Višja šola za medicinske sestre«.

Mojster stavbarstva Plečnik se ni mogel dovolj načuditi tej najmočnejši baročni arhitekturi Ljubljane v prekrasni harmoniji visokega stebrišča v masivno zidanem pročelju cerkve z nasproti vzpenjajočim se grajskim hribom — vmes pa široko odprt trg, ki omogoča to veličastno sozvočje umetnosti in narave v lepoti.

Dalje prihodnjic

J. Roš

BESEDA O VEJICI

Nadaljevanje in konec

Kar zadeva s prislovi sestavljene veznike (*préd ko, brž ko, potem ko, vtem ko, prècej ko, namesto da, tako da, češ da* itd.), je res strnjenost obeh členov veznika v eno samo pomensko enoto občutna predvsem na začetku stavka, medtem ko sredi stavka prislovu lahko oživi prvotni pomen in se pomensko nasloni drugam. *Potem ko je prišel domov, je začel snovati novo delo.* V tej zvezi nam je *potem ko* enoten časovni veznik. Če pa bi stavek zasukal: *Novo delo je začel snovati potem, ko je prišel domov* — tedaj je *potem* spet dobil svoj prislovni pomen in ga lahko vežem s povedkom *je začel snovati*, ne pa z veznikom *ko*; mogel bi pa seveda reči tudi: *Novo delo je začel snovati, potem ko je prišel domov.* — Podobno je pri *brž ko*, n. pr.: *Brž ko knjigo dobim, ti jo pošljem.* — *Knjigo ti pošljem brž, ko jo dobim*; ali: *Knjigo ti pošljem, brž ko jo dobim.* Med obema oblikama je rahel pomenski odtенок: prvi zagotavlja nemudnost pošiljatve, drugi pa neposrednost z dobitvijo. To so drobni razločki, pri katerih se vsakdo lahko ravna po § 64 SP, ki govori o osebnem čutu pri stavi ločil.

Mnogo teže pa je odločati tedaj, kadar gre za skrčene stavke. Bajec (o. m.) meni, da je med *kako da* treba staviti vejico, ker je nastala zveza iz okrajšanega: *kako (je,) da ...* V tem ima čisto prav. Vendar pa to ni edini činitelj, ki odloča o vejici. Tu bom sprožil nekaj vprašanj, ki bodo morda koga oplašila, češ da zanašam s tem revolucijo v naš sistem ločil. A saj imamo zato glasilo, da se stvari z vseh strani obdelajo.

V slovenščini smo prevzeli sistem ločil po nemškem, kar je dosti razumljivo pri našem življenju v kulturni in šolski skupnosti z Nemci skozi dolga stoletja. Ta sistem je po svoje dober, vendar premehanično in dosledno izveden lahko vodi v nasprotje z našim živim govorom. Če

je res, da so ločila pravorečna znamenja, bi morali upoštevati tudi živi govor, ne le golo črko. Vzemimo n. pr. stavek v prvotni obliki: *Se ve, da je tako*. Tu sta dva stavka; povedek *se ve* in njegov osebek *da je tako*. Zveza med osebkom in povedkom pa je tako tesna, da ju v govoru ne trgamo, posebno še ne, če sta oba primerno kratka. Zveza osebkov in povedka je osnova stavka, najožja možna zveza v stavku, zato ju tudi v govoru vežemo. Ko bi bil tu res odmor, kakor ga nakazuje vejica, bi se *se ve* ne bil mogel strniti z *da* v prislovni izraz *seveda*; razviti se je mogel samo v zvezi brez odmora. Današnji sistem ločil bi to enoto razbil, ker imamo pač oblikovno dva stavka, ker ima osebek svoj povedek. Med te primere sodi tudi Bajčev (o. m.): *Vprašal sem jo, kako da poje, ko ji je mati bolna*. Primer pa ni nič manj zgovoren, nasprotno še zgovornejši postane, če mu damo preprostejšo obliko. Vzemimo tako zvezo v čisto preprosti in zelo živi obliki vsakdanjega govora, n. pr.: *Kakó da ga še ni?* V tej zvezi ima *kako* še močnejši poudarek in je njegova miselna nosilnost še izrazitejša. In vendar v govoru za njim ne prenehamo, se ne ustavljamo, čeprav je tudi ta stavek nastal iz: *Kako (je) da ga še ni*. Čeprav bi je govorili, se v govoru ne ustavljamo pred *da*, ki uvaja samo osebek k povedku. Kaj pa, če bi odmor le napravili: *Kako, da ga še ni?* Če tak odmor napravimo, se stavku spremeni pomen, zakaj v taki obliki je to omiljeni: *Kako? Da ga še ni?* ali *Kako! Da ga še ni!* če je izraz začudenja ali nejevolje. S tem se je pomen čisto premaknil, ta dva stavka izražata nekaj čisto drugega. Odmor ali vejica za *kako* me torej lahko spravi na čisto drugo vsebino. Ločiti bi bilo torej treba med: *Kako, da ga še ni?(!)* in *Kako da ga še ni?(!)*; ali če vzamemo poenostavljeni Bajčev primer: *Kako, da poje?(!)* in *Kako da poje?(!)* in *Kako poje?(!)* Mogoče so vse tri oblike, ali vsaka s svojim pomenom in izgovorom. Škrabec, ki je pisal kar se da fonetično, ni pisal vejice pri osebkovem odvisniku, n. pr.: *Kako da pišejo naši stari ptuj za tuj ni jasno* (Cv. 13, 4). Primerov takih zvez z osebkovim odvisnikom imamo kar precéj. Po isti poti kakor *seveda* so nastajali tudi *kajpada*, *kakopada* ipd. Tudi ti so danes le še prislovni izrazi pritrjevanja kakor *seveda*. Toda pri vpraševanju dobijo sestavni deli spet svoj prvotni pomen, zato jih pišemo narazen in po SP celo z vejico pred *da*: *Kako pa, da ni prišel* (SP pod *kako*). Enako bi torej tudi morali pisati: *Kaj pa, da ne pride?*, česar pod *kajpada* v SP ni. Tudi te vejice nihče ne govori. Če bi pisal: *Kaj, da ne pride?* (iz *Kaj je, da ne pride?*), bi vejica zapeljala v napačno razumevanje, kakor da je to namesto: *Kaj? Da ne pride?* V pomenu *zakaj?* pa bi rekli samo *Kaj ne pride?* v nasprotju z nepoudarjenima *kaj* v pomenu »ali«: *Kaj ne pride?* Nekaj drugega je *seveda* spet: *Kajpa da ne pride* ali *Kakopa da ne pride*. V teh dveh primerih sta *kajpa* in *kakopa(k)* pritrtilnici kakor *seveda*, le da se je tu tudi *da* strnil s prislovom: *Seveda ne pride*, namesto *Seve da ne pride*. Tudi pri teh dveh pritrtilnicah bi lahko pisali: *Kajpada pride* ali: *Kakopada pride* ali: *Kajpada ne pride* in *Kakopada ne pride*, čeprav nam je zlasti v negativni obliki še nekoliko nenavadno.

Po isti poti gre vrsta drugih podobnih zvez: *res da*, *gotovo da*, *jasno da*, *razumljivo da* itd. Pri teh izrazih se pomenske samostojnosti teh besed še tako živo zavedamo, da se nam še niso zrasle v prislovne enote. Toda v stavkih, kakor: *Res da je mlad... Gotovo da ve, toda...*

Jasno da bi moral plačati, toda ... v govoru nikoli ne delamo odmora pred *da*, zato vejica vodi v napačno izgovarjavo in branje. Če berem: *Res, da je mlad*, pričakujem v drugem delu čisto drugačne zveze, n. pr. *sem vedel* ali pod. V tem primeru je *res* samostojen stavek, ki pojasnjuje *sem vedel*: *Da je mlad, sem res vedel*, ni pa povedek k osebk^u *da je mlad*: *Res (je) da je mlad, toda delati le mora*. Vejica za *res* nam je razumljiva v izgovoru v stavku: *Res, mlad je še, toda ...* Toda tu so razmerja med stavčnimi členi čisto drugačna. Po obstoječem sistemu ločil pa moramo vejico pisati proti stavčni melodiji, dokler se ne bo spor tako zaostрил kakor pri *seveda* in *kajpada*, da se bomo zaleteli v drugo skrajnost in pisali vse skupaj kot prislovni izraz, potem naj pa še kdo postavlja vejico pred *da*!

Tu naj omenim še osebkove odvisnike, ki smo jih srečali že koj spočetka v primeru: *Skusili ste, da, kdor se iz prvega prenagli, se kmalu upeha*. Vzemimo preprostejši primer: *Pravijo, da, kdor laže, tudi krade*. Tako moramo pisati po današnjih predpisih v sistemu ločil. Dokler mi vejici v takem stavku pomenita samo optični oklepaj veččlenskega osebka, da ga tako strne v enoto, je vse v najlepšem redu; tak pomen so začetniki tega sistema ločil vejicam hoteli dati. Toda kakor hitro naj bo vejica tudi pravorečno znamenje za stavčno melodijo, za odmor v stavku, je na takem mestu odveč in pri branju moti. Kakor izgovarjamo *Lažnivec je tudi kradljivec* brez odmora med osebkom in povedkom, tako govorimo brez odmora tudi *Kdor laže tudi krade*, zato tudi: *Pravijo, da kdor laže tudi krade*. Vejica nas je med takimi členi zapeljala, da si pogosto pomagamo z zaimki, n. pr.: *Kdor laže, ta tudi krade*. Če sem z odmorom osebek odtrgal od povedka, potem seve sežem po slovničnem pomagalu, da oblikovno zamašim pomanjkanje osebka. Tako so slovnični osebki v navadi v nemščini in romanskih jezikih; po tej strani je ustroj slovenščine in slovanskih jezikov različen od germanskih in romanskih, zato je tudi razumljivo, da isti sistem ločil ni enako primeren za vse jezike. Vprašujem se, če ni prav ta mehanizem ločil kriv, da smo izgubili posluš za pravo vrednost ločil po govornih enotah in stavčni melodiji. V primerih osebkovih odvisnikov romanski jeziki in latinščina ne stavijo vejice, nemščina jo stavi, toda osebek je po navadi povzet v slovnični osebek v prejšnjem stavku, tako da se oblikovno osebek spremeni v prilastni odvisnik. Morda je tudi prav to razkosavanje z vejico krivo, da so se nam stavki z *da kdor, da ki, da kar, da kateri* ipd. uprli in se jih ogibljejo ko hud'ga vraga. Včasih so bili pogostnejši in med ljudmi so še zmeraj v rabi. Tudi o tem bi bilo treba zbirati gradivo.

No, ko že govorimo o vejici, kdaj je iz tega ali drugega razloga upravičena ali ne, naj omenim še en primer, kjer vejice ne stavimo in je nihče ne terja, pa je vendar upravičena po izgovoru in stavčni obliki. Mislim na priredni veznik, s katerim utemeljujemo, *zakaj*, n. pr.: *Sédel je na prag, zakaj vrata so bila že zaklenjena*. Če primerjamo tale *zakaj* z vprašalnim *zakaj?*, bomo najprej ugotovili, da stoji za njim drugačen besedni red kakor za vprašalnim: *zakaj so bila vrata zaklenjena?* *Zakaj* tako in od kod ta zakonitost? Zato, ker je utemeljevalni veznik *zakaj* nastal iz samostojnega vprašalnega stavka; kar pa postavljamo za njim, je odgovor na to vprašanje. Tako je gornji stavek trodelen: *Sédel je na*

prag. + Zakaj (je sédel na prag)? + Vrata so bila že zaklenjena. Torej: trditev + vprašanje + odgovor. Tak je tudi izgovor po stavčni melodiji: *Sédel je na prag / zakaj / vrata so bila že zaklénjena*. Tu imamo torej vse, kar je potrebno, da bi postavljali vejico, pa je ne stavimo: *izgovarjava* je tako izrazita, ker besedni red sam sili na odmor za *zakaj*, nastanek iz okrajnega stavka je očiten in še zmeraj izražen v posebnem besednem redu. Kako da je ne stavimo? Zato ker (tu vmes bi lahko postavili vejico *zato, ker*, če je *zato* izrazito poudarjen kot samostojen prislov!) smo izgubili posluš za svoje stavčne melodije in zveze. To se je zgodilo toliko laže, ker smo utemeljevalni *zakaj* — v 16. stoletju tako živ! — postavili v kot in ga nadomestili z neljudskim *kajti*, ki pa je prav tako ohranil besedni red veznika *zakaj*. Celó s *ker* so ga nadomeščali kot s prirednim veznikom, n. pr.: *Sakaj Ioannes je s'vodo kárftil, vy pak imate s' Svetim Duhom kèrízheni biti*, piše Dalmatin (Apd 1, 5), Burger pa je 1833 besedilo spremenil v: *Ker Janes je kersheval s' vodó, ví pa bote keríheni*... Ob današnjem podrednem *ker* bi moralo stati (kakor stoji tak besedni red že davno prej): *Ker je Janez krščeval z vodo*... Pri tem *zakaj* je torej primer skoraj takšen, kakor sem ga omenil pri: *Kako? Da ga šeni?*, če ga omilimo v *Kako, da ga še ni?*

Zelo blizu osebkovih odvisnikov so tudi predmetni, čeprav predmet ni tako tesno strnjen s povedkom kakor osebek. Tako so se tudi pri predmetnih stavkih godile strnitve v prislovne izraze. Pri vprašanju *Kdo ve kod hodi?* ne delamo odmora pred *kod* niti tedaj ne, če res vprašujem ljudi: *Kdó vé kod hodi?*, kaj šele tedaj, če ta *kdo* ni namenjen nikomur in je popolnoma nepoudarjen brez svojega prvotnega pomena. V takih zvezah se je strnil z *ve* v *kdóve*, kar je v narečjih dalo različne spake, kakor *dóvi dóve* ipd., v pomenu navadne vprašalnice. Zato bi v nasprotju s *kdó vé?* kazalo pisati skupaj *kdove* v prislovnih zvezah: *kdove kje, kdove kod, kdove kam* ipd., podobno kakor *bogve kam, bogve zakaj* itd. Pred letom 1914 je bila taka pisava tudi v rabi; piše jo med drugimi celo A. Breznik v razpravi *Razvoj novejše slov. pisave* na Levčev Pravopis. SP ima danes *bogve*, toda *kdo ve kje*; mislim, da bi tu lahko izenačili, da bi tako lahko ločili: *Kdove kod hodi?* ali *Kdove kako naj zida!* (= Le kako naj zida!) od: *Kdó ve(,) kod hodi? Kdó ve(,) kako bo zidal?* Sicer izgovor tudi tu ne pozna odmorov in vejic, toda preko osebkovih odvisnikov bi le težko spreminjali svoj sistem ločil. Ali pa ga bomo sploh načenjali?

S temi opombami sem hotel opozoriti na nekatera vprašanja naše vejice, ki bi jih bilo treba upoštevati pri pisanju in ki bi jih morali tako ali drugače še rešiti. Vsekakor bi pa pričakovali pri pisateljih mnogo več čuta za ločila in ritem v jeziku. Ločila ne smejo biti gol mehanizem. SP se tega dobro zaveda, zato je pač postavil neka objektivna pravila, a je v § 64 zavrhoval svobodo ustvarjalnemu duhu in čustveni razgibanosti. Žal, takih smiselnih osebnih ločil zaman iščeš po našem slovstvu, če ne sodi sem včasih kar nesramen prezir vseh pravopisnih pravil, ki mu ni mogoče najti opravičila v ničemer. Morda bo iz teh razmišljanj *kdo* vsaj to začutil, da imajo ločila vendarle svoj smisel in da včasih lahko celo izrazito posežejo v pomen.